3. Дячок В. В., Черняк В. В. Невідомі джерела до біографії Ю. Ролле (архівно-генеалогічна розвідка) // Подільська старовина: Вісник Державного архіву Хмельницької області. – 2021. – 1 (7). – С. 34-42.
4. Колесник Вікторія. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007. – С. 642-643.
5. Dr. Antoni J. Pięćdziesięciolecie gimnazyum Niemirowskiego (1838-1888) // Wiek (Warszawa). – 1888. – № 222.

Іван Романюк, Віктор Даниленко, Олександр Даниленко

«ПРО НАУКУ ТРЕБА ПОДБАТИ…» ВНЕСОК ПРЕЗИДЕНТА ВУАН ДАНИЛА ЗАБОЛОТНОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В 1928–1929 РР.

Анотація. *У статті висвітлено досягнення української науки лише за неповних два роки з 1928 по 1929 роки, коли на чолі Всеукраїнської Академії наук стояв всесвітньо відомий вчений, уродженець Вінниччини Данило Кирилович Заболотний. Особлива увага приділена прагненню президента Академії наук створити нові наукові установи і інститути, лабораторії в галузі природничих, соціально-економічних та гуманітарних наук.*

Ключові слова: *наука, Україна, академія, розвиток, дослідження, результат, діяльність.*

Ivan Romaniuk, Viktor Danylenko, Oleksandr Danylenko

«SCIENCE NEEDS CARE…» THE CONTRIBUTION OF VUAN PRESIDENT DANYLO ZABOLOTNY TO THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SCIENCE IN 1928–1929.

Abstract. *The article highlights the achievements of Ukrainian science during a brief period of less than two years, from 1928 to 1929, when the All-Ukrainian Academy of Sciences was headed by the world-renowned scientist and native of the Vinnytsia region, Danylo Kyrylovych Zabolotny. Special attention is paid to the Academy President's ambition to establish new research institutions, institutes, and laboratories in the fields of natural, socio-economic, and humanitarian sciences.*

Keywords: *science, Ukraine, Academy, development, research, result, activity.*

Данило Заболотний завжди виступав за вільний і демократичний розвиток науки. Аналізуючи процес творчості у статті «Наукова творчість і наукова кооперація», що побачила світ у 1929 р., Д. Заболотний наполягав на організації наукової роботи в УСРР за допомогою наукових асоціацій, які мали акумулювати результати найперспективніших досліджень у тій чи тій галузі [2,с.236-237].

Для цього президент зробив немало. «Подальший розвиток української академічної науки переконливо засвідчив, — відзначається в академічному виданні «Національна академія наук України (1918–2018), опублікованому до 100-річчя від дня заснування академії, — що саме тоді, коли Академію очолював Д. К. Заболотний, було здійснено доленосні кроки до масштабного розгортання її діяльності як провідного наукового центру України, що мав

забезпечити формування її могутнього інтелектуального, науково-технічного та індустріального потенціалу XX сторіччя, тобто розв'язати завдання, окреслене В. І. Вернадським під час створення Академії»[5,с.43].

Дослідниця В. Білай наводить важливу думку академіка Д. Заболотного про те, що «розвиток науки в країні виявляється не лише в успіхах і завоюваннях окремих осіб, хоч би вони були і видатні, але й міцній організації наукових закладів, інститутів, лабораторій і в загальному напрямі дослідницької роботи» [1,с .40].Тож недарма в короткий період президентства Д. Заболотного у ВУАН виникли нові наукові напрями, з'явилася низка нових наукових установ – кафедр, інститутів, лабораторій, комісій. Зокрема, в 1928–1929 рр. постали сучасні інститути фізики, загальної та неорганічної хімії, Харківський фізико-технічний інститут, науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації. В Інституті будівельної механіки під проводом Євгена Патона створено секцію з теорії й практики електрозварювання, під проводом Петра Супруненка – секцію транспортної механіки і відповідний Кабінет. Було створено також Лабораторію гірничої механіки. В системі ВУАН постали кафедри теорії пружності та гірничої механіки, технічної аерогідродинаміки. В ці роки розгорнули діяльність більше десятка різного роду комісій, у тому числі Комісія старої історії України, Комісія для вивчення радянського права, Комісія для вивчення розвитку наукової думки в Україні, Комісія з соціально-економічної історії України, Комісія вивчення математичних проблем, Комісія для вивчення української хімічної промисловості, Комісія для вивчення четвертинного періоду, Філософська комісія, Комісія для вивчення стосунків Західної Європи з Україною, Комісія історії Заходу, Комісія історії Близького Сходу, Мікробіологічна комісія та ін. В Одесі діяла Комісія краєзнавства при ВУАН, у Вінниці – Кабінет вивчення Поділля ВУАН.

За час президентства Д. Заболотного ВУАН досягла значних успіхів у галузі українознавства. Загалом, «роки 1918–1929», як зазначав академік О. Пріцак, — були «золотою добою» української науки, а особливо в гуманітарних та суспільних науках. Це був період, коли книги з'являлися у світ без цензури. Систематичний каталог видань УАН за ті роки — це книга з 285 сторінок, в якій є 888 бібліографічних позицій, із них більше як половина присвячена різним галузям україністики[6,с.22]. В 1928 р. історико-філологічний відділ ВУАН мав 39 комісій, інститутів, комітетів і музеїв. При ньому діяли: Історичне товариство Нестора Літописця, Історико-літературне товариство, Товариство дослідників української історії, письменства і мови в Ленінграді та ін. В 1928 р. ВУАН випустила капітальну історичну працю «Нариси історії України на соціально-економічному ґрунті», згодом вийшов ювілейний збірник на пошану М. Грушевського. Протягом 1928–1929 рр. Постійна комісія для складання словника української живої української мови видала три томи російсько-українського словника за редакцією Агатангела Кримського та Сергія Єфремова; був затверджений новий «Український правопис», опрацьований Державною комісією з впорядкування українського правопису; серед яких «Словник української наукової номенклатури», що вміщував понад 25 тис. українських назв рослин України; Постійна комісія для

видання пам'яток новітнього письменства надрукувала твори Тараса Шевченка з коментарями [7,с.144-145].

Позитивні результати за часів президентства Д. Заболотного було досягнуто в галузі природничих та соціально-економічних наук. Гідролог Євген Оппоков розробив науковий метод передбачення висоти весняної повені і рівнів Дніпра та річок його басейну. Хімік Олександр Бродський розробив теорію електролітів. Математик Михайло Кравчук запропонував поліноми, що узагальнюють поліноми Ерміта. Патофізіолог Олександр Богомолець створив вчення про фізіологічну роль системи сполучної тканини. Ботанік Олександр Фомін опублікував монографію про папороті. Зоолог Олексій Мигулін видав «Визначник звірів України». Видано перший комплексний географічний атлас України та I-IV томи «Записок фізико-математичного відділу».

У Відділі соціально-економічних наук опублікувала перший том своїх праць Секція приватного права; видано перший том «Збірника праць» Комісії для вивчення народного господарства України; вийшла праця економіста і демографа Михайла Птухи «Смертність в Росії і на Україні». Демографічний інститут закінчив систематичне оброблення статистичних матеріалів для серії «Людність України» В 1928 р. розпочато видання загальноакадемічного журналу «Вісті Всеукраїнської академії наук»[7,с.145]

Того ж року ВУАН долучилася до розв’язання великих комплексних програм, зокрема, проблем Великого Дніпра, Великого Донбасу. Президент Заболотний підсилив академічні структури технічного, сільськогосподарського й біологічного профілю, розширив проблематику їхніх досліджень. За його ініціативою була розгорнута широка програма досліджень природних багатств УСРР. Академічні вчені вдосконалювали промислові технології, працювали над проблемами збільшення продуктивності сільського господарства, врожайності, розробляли нові матеріали для житлового й дорожнього будівництва.

Надзвичайно насиченими видалися для президента Академії літо і осінь 1928 р. Він вивчав праці комісії з історії Близького Сходу, за його ініціативою в ВУАН почали досліджувати історичні зв'язки між Україною і Єгиптом, Сирією й низкою інших країн. У вересні Д. Заболотний відвідав Одесу, щоб прискорити відкриття там біостанції Всеукраїнської академії наук, разом з академіком М. Кащенком Д. Заболотний приділяв увагу питанню акліматизації в Україні нетипових для неї культур, зокрема персиків. Дізнавшись, що в багатьох аптеках республіки був дефіцит лікарських рослин, президент запропонував створити спеціалізовані господарства з їхнього вирощування.

Професор Світлана Руда відзначає також і міжнародні зв’язки ВУАН часів президентства Данила Заболотного. Зокрема, публікаторську роботу академіків, співробітників Академії в закордонних виданнях, їх працю в наукових установах Заходу, наукові відрядження. Наголошує, що і президент ВУАН Д. Заболотний побував за кордоном, взяв участь у роботі наукових установ Швеції, Німеччини, Польщі[2,с.240-241].

За короткий період керівництва Данилу Кириловичу вдалося зміцнити наукові позиції Академії, тісніше ув'язати наукові дослідження з практикою і запитами економіки. Завдяки його зусиллям зміцніли технічні, аграрні та біологічні дослідні ланки Академії. Він був у перших лавах борців за

профілактичну спрямованість в медицині та охороні здоров'я. При Д. Заболотному значно поповнився склад ВУАН, було проведено, як зазначалося, вибори нових академіків, серед яких, крім насаджених владою більшовицьких ідеологів, обрано таких видатних діячів, учених як Є.Патон, Микола Вавілов, Михайло Кравчук, Олександр Динник, Олександр Гольдман, Євген Оппоков, Микола Холодний, О. Палладін, Г. Проскура, П. Тичина, М. Федоров, Олександр Леонтович, Д. Третьяков, Михайло Возняк, Філарет Колесса, Дмитро Яворницький, Степан Рудницький, О.Богомолець та ін.

Здійснилася і давня мрія академіка про організацію інституту мікробіології і епідеміології. У червні 1928 р. уряд виділив для цього необхідні кошти. Під Інститут був переданий один з найкрасивіших будинків міста Києва – особняк графа Михайла Собанського на Великій Житомирській [2,с.242]

У 1928 р. будинок був відремонтований і переданий новоствореному 31 травня 1928 р. Інституту мікробіології й епідеміології. На його першому поверсі розміщувалися робочі приміщення, а також, у лівому крилі, – робочий кабінет директора. На другому поверсі містилася квартира Данила Кириловича.

Президент Д. Заболотний «замислив організувати при Академії наук мікробіологічний інститут, але не звичайного галузевого типу, а такий, в якому були б об'єднані основні види мікробіології: сільськогосподарської, промислової і медичної, – писав пізніше академік Віктор Дроботько. – В такому інституті мали б розроблятися найглибше і найуспішніше великі мікробіологічні проблеми і питання, непосильні для галузевих інститутів» [3, с. 5–11]. Звичайно, реалізувати ці задуми було непросто, бо не було відповідної наукової бази. Спочатку інститут мав лише кілька кімнат, невелику кількість мікроскопів та термостатів і лише десять наукових співробітників. Та під керівництвом Д. Заболотного він швидко перетворювався на важливий центр науки, в якому розгорталися дослідження в усіх трьох напрямах науки, намічених його директором. Данило Кирилович особисто добирав кадри для інституту, роблячи ставку на молодих науковців, які вже встигли заявити про себе. У листопаді 1928 р. Д. Заболотний записав у своєму щоденнику: «... добре, що моя посада дає змогу залучити до науки багато молодих сил, потяг яких до знань переповнює радістю моє серце» [2, с. 245]. Добираючи кадри, директор Інституту форсував закупівлю спеціального обладнання, лабораторних тварин, займався комплектуванням наукової бібліотеки. За півроку роботи Інститут перетворився на головний науково-теоретичний і практичний центр мікробіології в Україні.

Вчений спрямував усю роботу на розвиток ВУАН, на наукову діяльність, на розвиток новоствореного інституту, в роботі якого основну увагу приділялося питанням ґрунтової, промислової і медичної мікробіології, створенні, як зазначалося, його професійних філіалів у м. Сталіно (Донецьк) та м. Сосновка Полтавської області. Цікаво, зауважує Іван Скрипаль, що Данило Кирилович під приводом хвороби або нагальних відряджень у промислові райони уникав багатьох засідань Президії ВУАН і навіть Ради ВУАН, на яких передбачали розгляд конфліктних політичних та громадсько-соціальних питань[8,с.67]

Водночас науково-організаторська й громадська діяльність Д. Заболотного на посаді президента сприяла зростанню його авторитету як

президента ВУАН у науковому середовищі та серед широких кіл громадськості. У 1929 р. він був обраний академіком АН СРСР. Того ж року разом із М. Скрипником та П. Тутковським став дійсним членом новоствореної Білоруської академії наук. Очолювана ним Всеукраїнська академія наук перетворилася на провідний науковий центр республіки.

Багато уваги приділяв президент ВУАН розвитку науки на місцях, особливо в близькій і милій його серцю Одесі. Як пишуть В. Кузнєцов і Н. Кузнєцова він до останніх днів життя підтримував зв'язок із своєю Alma Mater – Одеським університетом і особливо вболівав за стан розвитку там мікробіології, продовження славетних традицій своїх учителів Іллі Мечникова і Якова Бардаха[4,с.88-89].

Поряд з науково-дослідною й організаторською роботою Данило Кирилович Заболотний, очолюючи ВУАН, докладав великих зусиль до популяризації власне наукових знань у вигляді лекцій, популярних статей і брошур, брав участь в організації центрів санітарної освіти і показових виставках. За його пропозицією була скликана в свій час перша нарада мікробіологів і епідеміологів, що дала поштовх згодом до проведення багатолюдних з'їздів. За півтора року, які він працював на посаді президента ВУАН, Д. Заболотний став улюбленим і популярним лектором не тільки серед спеціалістів, а й серед робітників, службовців, селян.

Данило Кирилович щиро прагнув допомогти своєму народові, зокрема доклав чимало зусиль, щоб поліпшити ситуацію щодо охорони здоров'я людей праці. Так, у серпні 1928 р. він здійснив поїздку одразу кількома районами Донбасу. Повернувшись із неї, президент Академії звернувся до республіканського керівництва з проханням негайно вжити заходів щодо поліпшення водопостачання регіону,

Також завдяки Д. Заболотному трохи згодом на Донбасі відкрили філію ВУАН (щось близьке до нинішніх Центрів – авт.), якій належала чільна роль у розвитку гірничорудної, металургійної, хімічної промисловості та охорони природи[9,с.73].

2 травня 1929 р. в колонній залі Палацу праці м. Сталіно відбулася велика зустріч представників ВУАН з делегатами Сталінщини, Окружної ради професійних спілок та підприємств Києва. На ній були присутні понад 2 тис. учасників. Президент ВУАН, який був серед доповідачів, виступив із звітом про роботу ВУАН за 10 років, підкресливши велике значення зближення науки з виробництвом. Результатом заходу стала угода між ВУАН та окружною радою профспілок про початок великого освітньо-наукового проєкту, який згодом отримав назву «Культурного шефства Київщини над Сталінщиною»[2,с.249].

Так вперше в історії вітчизняної науки за часів президента Д. Заболотного у практику запровадили публічні звіти ВУАН, окремих її структур і наукових підрозділів перед трудовими колективами.

Трудовий люд України теж віддавав належне видатному вченому й організатору української науки. Шахтарі Донбасу обрали його почесним шахтарем, а в Києві робітники заводу «Арсенал» — почесним головою заводу. В щоденнику за 14 червня 1929 р. Данило Кирилович записав: «За останні три місяці виступав дванадцять разів, між іншим у Раднаркомі, на з'їзді Рад Київщини, на конференції наукових працівників Харкова, на з'їзді комсомолу,

перед донбасівськими робітниками, на заводах — Червонопрапорному і в головних майстернях Південно-Західної залізничної дороги».Офіційні делегації президент ВУАН приймав в подарованому одязі шахтаря [2, с. 249-250].

Д. Заболотний знову став членом ЦВК СРСР та ВУЦВК, депутатом Київської міської ради. Від імені ВУАН неодноразово виступав на представницьких зібраннях, пропагуючи наукові знання і відстоюючи інтереси української культури. Показовим був його виступ на травневому Всесоюзному з'їзді рад, в якому академік підкреслював те важливе місце, яке має посідати наука в житті суспільства. Багато в чому завдяки активності свого президента ВУАН на початку червня 1929 р. отримала від Раднаркому СРСР 700 тис. карбованців, які мала використати, щоб зміцнити матеріально-технічну базу академії. У постанові також зазначався внесок установи в господарську, наукову й культурну розбудову УСРР.

Незважаючи на морально-психологічні, побутові та інші негаразди, Данило Кириллович інтенсивно працював над удосконаленням структури академії. Пильну увагу приділяв він поліпшенню соціально-побутових умов співробітників академії, хоча сам був невибагливий в цьому питанні. До цього його привчило життя в польових умовах під час безлічі експедицій на чуму та інші епідемії. Будучи Президентом ВУАН, він теж мешкав ніби в умовах походу.

За короткий час свого президентства, не зважаючи на хронічний поліартрит, який мучив його зі студентських років, хворий та морально надломлений Д. Заболотний дуже багато зробив, щоб утримати ВУАН «на плаву», не допустити перетворення її на просвітницьку організацію, своєрідний партійний агітпроп. Не стала вона й повною мірою регіональним центром Всесоюзної академії, зберігши національне обличчя, і залишаючись головним генератором демократичних та національних ідей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білай В. Й. Данило Кирилович Заболотний. Київ: «Наукова думка», 1979. 87 с.
2. Даниленко В., Даниленко О., Романюк І. Академік Данило Заболотний: «Любіть науку і правду». Харків: Факт, 2015. 328 с.
3. Дроботько В. Г. Робота Інституту мікробіології ім. акад. Д. К. Заболотного АН УРСР за час його існування (1928–1947) // Мікробіологічний журнал, 1948, т. 9, № 2/3. С. 5–11
4. Кузнецов В. О., Кузнецова Н. В. Життя та науково-педагогічна діяльність академіка Д. К. Заболотного в Одесі // Мікробіологія і біотехнологія, 2007, № 1. С. 82–92.
5. Національна академія наук України (1918–2018). До 100-річчя від дня заснування / редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.) та ін. Київ: Академперіодика, 2018. 336 с.
6. Омелян Пріцак. Про Агатангела Кримського у 1920-і роки: з нагоди 120-річчя від дня народження // Східний світ, 1993, № 1. С. 10–27.
7. Руда С. П. Данило Заболотний (1928–1929): "великий перелом" в Академії наук // Президенти Академії наук України за 100 років // існування: Науково-організаційний внесок і прогрес фундаментальної науки / В. М. Гамалія, Ю. К. Дупленко, В. Й. Онопрієнко, С. П. Руда, В. С. Савчук; за ред. В. Й. Онопрієнка. – Київ, 2018. С.141-145.
8. Скрипаль Іван. Академік Данило Заболотний // Світогляд, 2008, № 5(13). С. 66–69.
9. Чернуха О. В., Демочко Г. Л. Діяльність Данила Заболотного на посаді голови Всеукраїнської академії наук (ВУАН) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України...», 2018, вип. 27. С.71-76.